

УДК 2-558.3-055.623 (083.89) «17/18»
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2019.3\(27\).313](https://doi.org/10.33782/eminak2019.3(27).313)

ПОЗАШЛЮБНІ ДІТИ В ДОКУМЕНТАХ ЦЕРКОВНОГО ОБЛІКУ НАСЕЛЕННЯ У XVIII – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Анастасія Подгорна

Полтавський національний педагогічний університет ім. В.Г. Короленка (Полтава, Україна)
e-mail: podgornayaan95@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3515-4830>

У статті розглядається різниця у відображенні позашлюбних дітей у метричних книгах і сповідних розписах другої половини XVIII – першої половини XIX ст. Робиться висновок, що на присутності байстрюків у джерелах позначилися не так реалії епохи, як принципи укладання джерел, зокрема і через дві послідовні зміни формуляру ведення метричних книг. Також було розглянуто відображення позашлюбних дітей у сповідних розписах і, зокрема, співставлено дані метричних книг і сповідного розпису, що продемонструвало ретельнішу їх реєстрацію у метричних записах.

Ключові слова: дитина, байстрюк, позашлюбне народження, метричні книги

Останнім часом українська історіографія Гетьманщини активно розробляє проблеми, що стосуються родинного життя, сексуальності, шлюбних стратегій і практик. При цьому поміж них залишаються малодосліджені ділянки, як, наприклад, позашлюбне народження дітей і все, що пов'язано з байстрюками. Перелік відповідних праць, котрі б спиралися на аналіз писемних джерел, є доволі обмеженим. Однією з причин цього є екстравагантність тематики, але іншою – мовчанка текстів. У XVIII ст. байстрюки були маргіналізовані, про них назагал не прийнято було говорити. Як відзначає Ігор Сердюк, про сам факт народження позашлюбної дитини тогочасна «держава» найчастіше дізнавалася у випадку дітовбивства, судового позову, чи звинувачень. А в матеріалах церковного чи цивільного обліку населення згадки про байстрюків є рідкісними¹. Це особливо помітно на тлі соціальної групи старовірів Стародубського полку. За дослідженнями Юрія Волошина вони не особливо приховували своїх незаконнонароджених. Відповідні маркери у джерелах стосувалися навіть дорослих чоловіків, що вже мали сім'ї. Разом з тим дослідник відзначив повну відсутність записів про байстрюків у тому ж переписі сусідніх українських сіл. Це, ймовірно, говорить про різне ставлення до незаконнонароджених і його зумовленість релігійними нормами².

Про особливості ставлення до позашлюбних дітей і самого факту їхнього зачаття йдеться у праці Володимира Маслійчука «Дітозгубництво на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст.»³. У даній книзі аналізується велика кількість казусів, пов'язаних із дітовбивствами. Автор говорить про видиму частину айсберга. Не усі випадки дітовбивств і позашлюбних зачатъ потрапляли до тогочасної

¹ Сердюк І. Маленький дорослий: Дитина і дитинство в Гетьманщині XVIII ст. Київ: К.І.С., 2018. С. 349.

² Волошин Ю. Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст. (історико-демографічний аспект) Полтава: АСМІ, 2005. С. 206-212.

³ Маслійчук В. Дітозгубництво на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2008. 128 с.

документації – у частині випадків вагітність, і сам факт вбивства дитини, вдавалося приховати. У будь-якому разі, усі ці випадки не потрапляли до метричних книг. Тож, хоча масштаби відображення позашлюбних народжень в офіційних документах були надзвичайно малими, «реальна» частка таких народжень могла бути істотно більшою.

Якщо говорити про фіксацію позашлюбних народжень більш конкретно, то першою їх частку в метричних книгах Гетьманщини порахувала Наталя Пилипенко у своїй спеціальній розвідці на матеріалах с. Лук'янівка Березанської сотні Переяславського полку. Проаналізувавши дані метрик за 1761-1791 рр. (тобто за 30 років), вона виявила лише 2 записи про народження позашлюбних дітей. Це склало 0,24% від усіх хрещень за цей час. Дане дослідження цікаве також спробами пояснити отримані показники. Авторка роздумує про те, чи це реалії доби, чи особливості джерела⁴. Про те, що йдеться про певні універсальні для Гетьманщини моменти говорять пізніші дослідження. Так, за спостереженнями Ігоря Сердюка, у містечку Яреськи Миргородського полку впродовж 1758-1774 рр. трапилося лише кілька випадків хрещень байстрюків, що становили менше 1%⁵. Малу кількість записів про хрещення позашлюбних дітей у метричних книгах церков Переяславсько-Бориспільської та Київської єпархій XVIII ст. відзначав і Віталій Дмитренко. Дослідник припускав, що далеко не всі факти таких народжень потрапляли до метрик⁶. У більш ширшому контексті також важливим є висновок Ірини Ворончук, котра для дещо ранішого періоду на матеріалах Волині відзначала, що позашлюбні народження на українських землях не афішували і не фіксували, через що є брак документальних підтверджень цього явища⁷.

Загалом же дослідники Гетьманщини однастайні у своїх спостереженнях щодо незначної фіксації позашлюбних народжень у тогочасних метричних книгах. При цьому є проблема пояснення цього – ми маємо більше справу з толеруванням, чи особливостями джерел, чи дійсно відсоток байстрюків був настільки незначним, навіть з урахуванням недообліку? Щоб допомогти відповісти на це питання ми можемо поглянути на метрики XIX ст. цього ж регіону. Думається, що основні соціальні установки традиційного суспільства щодо байстрюків залишаться незмінними, а от характер церковної документації істотно змінюється. Відтак, у даній статті розглянемо як змінилася ситуація із відображенням позашлюбних дітей в офіційній церковній документації першої половини XIX ст. і чи змінилася вона взагалі. Відповідь на це питання буде цікавою як з точки зору історії Гетьманщини, так і в сенсі соціальної історії регіону XIX ст.

Джерельною базою слугуватимуть метричні книги церков Пирятинської протопопії, що зберігаються в Державному архіві Полтавської області: Успенської та Різдво-Богородицької церков містечка Пирятин 1834-1838 рр., Преображенської церкви с. Яблунівка за 1828-1837 рр., Покровської церкви с. Ничипорівка за 1834-1838 рр.

⁴ Пилипенко Н. Інформативні можливості метричних книг у дослідженні демографічної поведінки сільського населення Гетьманщини другої половини XVIII ст. // Актуальні проблеми вітчизняної і всесвітньої історії. Харків, 2006. Вип. 9. С. 75.

⁵ Висловлюємо подяку І. Сердюку за люб'язно надані дані.

⁶ Дмитренко В.А. Матеріали церковного обліку населення Київської та Переяславсько-Бориспільської єпархій як джерело з соціальної історії Гетьманщини XVIII століття: дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Полтава, 2010. С. 89.

⁷ Ворончук І. Населення Волині в XVI – першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники: монографія. Київ, 2012. С. 312.

Також було розглянуто сповідні розписи Пирятина (Різдво-Богородицької церкви) за 1838 р. с. Ничипорівки – теж за 1838 р., с. Яблунівки – за 1831 р. Варто відмітити, що аналізом документів церковного обліку населення цього регіону XVIII ст. займався вже згадуваний вище Віталій Дмитренко⁸.

Коротко охарактеризуємо згадані населені пункти. Пирятин у цей час був містечком, повітовим центром, де на середину XIX ст. діяло 4 церкви. Відтак, у даному дослідженні аналізуються документи двох з них. До парафій цих церков належало й населення навколишніх хуторів, загальне число прихожан складало близько 3 тисяч осіб. Приход Преображенської церкви Яблунівки був досить великим, імовірно теж не обмежуючись тільки одним цим селом. За сповідним розписом 1831 р. тут налічувалося 2447 осіб. Ничипорівка, що знаходилась поблизу містечка Яготина, за сповідним розписом 1838 р. мала 1370 осіб населення.

Спершу звернемо увагу на формулювання запису про народження дитини. Згадка про законне народження лишилася без змін упродовж 1820-х – 1830-х рр. Вона обов'язково розпочиналася із вказівки батька дитини, далі записували матір з позначенням законності шлюбу. Наприклад, запис від 11 серпня 1828 р. містив наступні відомості: «У казенного крестьянина Ивана Коновала и жены его Анны родился сын Василий»⁹. Або 2 січня 1833 р.: «У казенного крестьянина Тита Полонского и жены его Анны Евтихиейвой родился сын Стефан»¹⁰. Натомість згадки позашлюбних дітей містили інформацію лише про матір. За нашими спостереженнями до 1831 р. у метриках не застосовували маркер «незаконнонароджений». Тобто свідченням позашлюбного походження є мовчанка про батька. Так, 30 серпня 1828 р. «У козачки Наталии Кононенковой родилась дочь Мария»¹¹, 2 квітня 1830 р. «У казенной крестьянки Агафии Горбачевой родилась дочь Мария»¹². Наталя Пилипенко спостерігала таку ж формулу, але ще й з маркуванням матері «дівкою»¹³.

З 1831 р. у метриках починають паралельно застосовуватися ще 2 форми запису народжень байстрюків. Одна з них застосовувалася переважно до позашлюбних народжень поміщицьких селянок, що народжували «в домі» свого господаря. Так, 6 вересня 1831 р. «В доме губернской секретарши Марии Горленковой крепостная девка Марина Петрова родила сына Захария»¹⁴. Друга форма запису характеризується вживанням прямого маркеру «незаконнонароджений/незаконнонароджена». Так, 10 серпня 1831 р. «У крестьянки Пораделовой Вассы Зори родилась дочь незаконная Параскева»¹⁵; чи 14 жовтня 1833 р. «У казенного крестьянина Никиты Кулика дочь Феодосия родила незаконнорожденную дочь Параскеву»¹⁶. Починаючи з 1835 р. вживається переважно друга форма.

Тут варто також зазначити, що саме на цей час прийшлися дві послідовні зміни формуляру ведення метричних книг. Перша була затверджена указом Синоду від 28 лютого 1831 р., друга – 7 лютого 1838 р. Щодо реєстрації хрещень, то указ 1831 р. вводив окрему нумерацію записів для хлопчиків і дівчаток, а дату народження ви-

⁸ Дмитренко В.А. Вказ. пр.

⁹ Держархів Полтавської області (ДАПО). Ф. 801. Оп. 2. Спр. 373. Арк. 4.

¹⁰ ДАПО. Ф. 801. Оп. 2. Спр. 373. Арк. 37.

¹¹ Ibid. Арк. 5.

¹² Ibid. Арк. 14.

¹³ Пилипенко Н. Вказ. пр. С. 75.

¹⁴ Ibid. Арк. 25.

¹⁵ Ibid. Арк. 24зв.

¹⁶ Ibid. Арк. 45.

магали писати прописом, у тій же колонці, де й основна інформація про хрещення¹⁷. Формуляр, введений 1838 р., передбачав, окрім нумерації, окреме написання у 3 і 4 колонках дати народження та хрещення, у наступній колонці вказувалося ім'я дитини, далі – інформація про батьків. Наступні колонки займала інформація про хрещених батьків, священика, що здійснював таїнство. Також передбачалося місце для підписів кумів. Така нова таблиця метричних записів мала займати розворот обох сторінок метричної книги.

Важливо відмітити, що в обох випадках до указів були додані приклади заповнення метричних книг за новим формуляром. Так, додаток до указу 1831 р. містив і відповідний зразок запису позашлюбної дитини, який передбачав запис через формулювання «в домі» та не містив спеціального маркера «незаконнонароджений»¹⁸. Вживання цього терміну у метриках передбачалося вже за зразком 1838 р.¹⁹ Показово, що зразок 1831 р. описував ситуацію позашлюбного народження кріпачкою чи наймичкою, а тому він не був універсальним, а отже міг викликати необхідність вживання священиками іншої форми запису, або ж витворення якогось її власного варіанту. Цікаво, що зразкові формуляри відбивали очікування церковних бюрократів – народження байстрюків очікували насамперед від «дворових» дівок.

Загалом же дані формулювання дозволяють з певністю говорити, що фіксація незаконнонароджених відбувалася і, що такі народження були. Також джерело дає змогу чітко виокремити дітей народжених у шлюбі і поза ним, а отже ми можемо визначити відсоток останніх. Відповідні дані наводимо у таблиці 1. Для коректності порівнянь аналізуються записи про народження, що відбулися у Пирятині та Ничипорівці упродовж 1834-1838 рр., а в Яблунівці у 1834-1837 рр.

Таблиця 1

**Частка байстрюків серед усіх народжених дітей
у Пирятині, Ничипорівці (1834-1838 рр.) та Яблунівці (1834-1837 рр.)**

	Всього народжень	Позашлюбні	
		Кількість	Частка (%)
Пирятин	477	41	8,5
Ничипорівка	287	21	7,3
Яблунівка	400	13	3,2

Повторимось, що метрики другої половини XVIII ст. майже не містили інформації щодо позашлюбних народжень. Так, за дослідженням Н. Пилипенко у с. Лук'янівці Переяславського полку складала 0,24%, а за дослідженням І. Сердюка у містечку Ярецьки Миргородського полку їх було менше 1%, то тут маємо вже іншу картину. Найперше, що необхідно відзначити – це помітний відсоток байстрюків у аналізованих метричних записах.

Необхідно зауважити, що для другої половини XVIII – першої половини XIX ст. у країнах Північної Європи частка позашлюбних дітей складала від 7% до 11%, в Анг-

¹⁷ Антонов Д., Антонова И. Метрические книги России XVIII – начала XX в. Москва: РГГУ, 1997. С. 67.

¹⁸ Полный свод законов Российской империи (ПСЗРИ) (1825-1881), Т. VI, Приложения к отделению I. Т. VI, Приложение к указу № 4397. С. 817.

¹⁹ ПСЗРИ (1825-1881). Т. XIII, Приложение к закону № 10956. С. 21.

лії та Франції – близько 7%²⁰. Тож у двох з трьох досліджуваних нами населених пунктах частка позашлюбних дітей цілком співпадає із показниками країн Західної Європи. Так, у Пирятині їх частка була найвищою – там за 5 років народилося 41 байстря, що склало близько 8,5% усіх народжень. У Ничипорівці відповідно – 21 дитина, або ж 7,3%. Для даних, що постають із не надто дисциплінованих документів, це не надто значна різниця. Однак, зауважимо, що Пирятин усе ж був містечком з більшим числом населення, центром повіту, через нього проходили великі шляхи. Тобто життєві стратегії, шлюбна та сексуальна поведінка його мешканців могла де-що різнитися від аналогічних моментів довколишніх сіл. Сюди також могли приходити народжувати жінки, котрі хотіли б приховати факт нешлюбної вагітності від своїх громад. Зокрема, у Пирятині знаходимо записи про чотирьох немісцевих «незаконних» породіль. Особливістю Ничипорівки було розташування біля містечка Яготина. Ничипорівські блудниці могли йти туди, однак і в самій Ничипорівці знаходимо двох горопашних, котрі прийшли з Яготина. Одна з них – селянка Ксенія Петрова. У частині про померлих за 1835 р. знаходимо запис про смерть її позашлюбного сина Терентія віком 1 рік²¹. Тут Ксенія вказана жителькою містечка Яготина. Через три роки (серпень 1838 р.) вона вже фігурує у книзі про хрещення як мати позашлюбної дочки Васси. Тут Ксенія записана вже як жителька хутора Судіївщина²².

Поглянемо також на Яблунівку, де частка позашлюбних народжень була істотно меншою, аніж у Ничипорівці та Пирятині – 3,2%. Ймовірно, ми маємо справу з різною фіксацією байстріюків. Пирятин був центром протопопії, можливо там метрики велися ретельніше. Натомість Яблунівка та Ничипорівка знаходилися на периферії і контроль за веденням документації там міг бути слабшим і більше залежати від ретельності конкретного священика. Такі підозри виникають після порівняння книг про народжених і померлих. Зокрема, у книзі померлих метрики Ничипорівки за 1835 р. є записи про смерть трьох позашлюбних дітей: 1-річного Пилипа, позашлюбного сина Тетяни, дочки селянина Степана Мірошніченка²³, 1-річного Терентія, позашлюбного сина Яготинської селянки Ксенії Петровської²⁴, та без позначення віку позашлюбного сина селянки підполковника Проценка Євгенії Кононенкової Дорофея²⁵. З цих трьох байстріюків у першій частині метрики знаходимо запис про народження лише останнього (там фігурує як Єрофеей). Записів про позашлюбне народження дитини Тетяною Мірошніченковою немає ні у записах за 1834 р., ні за 1835 р. Можливо, що ця жінка могла народити дитину не у Ничипорівці, а десь інде, або запис не потрапив до метрики з якихось інших причин.

На зменшення частки байстріюків у метричних записах міг впливати і недооблік народжених дітей взагалі. Зокрема на це може вказувати і надзвичайно мала кількість записів про смерть 1-річних дітей: у Ничипорівці їх частка серед усіх померлих за 5 років складає 9% (18 з 203 осіб), а в Яблунівці за 4 роки – 15% (31 з 207 осіб), тоді як у Пирятині, де якість реєстрації вочевидь була вищою, група 1-річних дітей у віковій структурі смертності складала близько 30%. Переважання у структурі дитя-

²⁰ Encyclopedia of Children and Cildhood in History and Society. Volume 1. A-E. New York: Macmillan Reference USA, 2003. P. 85.

²¹ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3545. Арк. 11зв.

²² ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3944. Арк. 11зв.

²³ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3545. Арк. 11.

²⁴ Ibid. Арк. 11зв.

²⁵ Ibid. Арк. 12зв.

чої смертності 1-річних відзначав у метриках містечка Яреськи і вже згадуваний вище Ігор Сердюк²⁶. Отже, якась частина дітей, вочевидь померлих невдовзі після народження, могла зовсім не потрапляти до метричних книг. Також непрямо на недооблік народжень може вказувати і надто низький показник загального коефіцієнта народжуваності в обох селах (42%)²⁷.

Щодо фіксації позашлюбних дітей в іншому виді церковної документації – сповідних розписах, то їх фіксує лише розпис с. Ничипорівки за 1838 р., де біля імені дитини писали означення «незаконнонароджений», решта сповідних розписів такої інформації не містять (не зафіксовано маркування позашлюбних дітей і у сповідному розписі Ничипорівки за 1834 р.). Це теж може говорити про вплив місцевих відмінностей на інформацію джерела.

Загалом у сповідному розписі Ничипорівки нараховуємо 17 байстрюків, що складає близько 1% від усього населення села (1370 осіб), та 3,5% усього записаного дитячого населення (492 особи). 5 з них мали вік по 1 року, решта розподіляються таким чином: четверо 3-річних, двоє 4-річних і по 1 дитині віком 6, 9, 10, 11, 12 і 16 років. Наявність метрики Нечипорівки дозволяє співставити інформацію про фіксацію байстрюків віком 1-4 років в обох джерелах. З 11 таких дітей, що фігурують у сповідному розписі, у метричній книзі відсутні записи про хрещення трьох: 1-річної Уляни, дочки 38-річної селянки Пелагеї Богушевої²⁸, та двох 3-річних дівчаток – Ганни, незаконнонародженої дочки дружини Лаврентія Бужановського Ганни²⁹ та Акулини, дочки 26-річної селянки Мотрони Кляцової (що мала ще й старшого, також позашлюбного сина Федора 6 років)³⁰.

Якщо ж поглянути навпаки, то з усіх охрещених за 5 років байстрюят (21 дитина) у сповідному розписі знаходимо лише 9. Решта дітей «зникають» з парафії. Троє з них імовірно були народжені занадто «пізно» – восени 1838 р. (19 жовтня – Дмитро³¹, 15 листопада – Фотій³² і 26 листопада – Катерина³³), коли розпис вже було укладено. Хоча, Дарія, дочка селянки Параскеви Козунової, народжена 6 жовтня цього ж року³⁴, у сповідному розписі присутня. Також фіксуємо випадки, коли у розписі відсутні й матері байстрюків. Так, матір'ю вищезгаданого Дмитра була мешканка Яготина селянка Агрипина Ракова, котра могла б бути записаною у сповідному розписі котроїсь із церков Яготина.

Також у розписі за 1838 р. відсутні двоє дітей, що народилися у першій половині року. При цьому там знаходимо їхніх матерів. Одна з них – солдатка Дарія Іванова Піщиha³⁵, що у червні 1838 р. народила позашлюбну дочку Акилину³⁶. Інша – Євдокія Кононенкова, що за даними метрики народила позашлюбну дочку Мокрину у липні

²⁶ Сердюк І. Маленький дорослий С. 221-223.

²⁷ Юрій Волошин вирахував для українських сіл Стародубщини загальний коефіцієнт народжуваності 60%. Див.: Волошин Ю. Розкольницькі слободи... С. 129.

²⁸ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3897. Арк. 22зв.

²⁹ Ibid. Арк. 7зв.

³⁰ Ibid. Арк. 24зв.

³¹ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3944. Арк. 17зв.

³² Ibid. Арк. 18зв.

³³ Ibid. Арк. 19зв.

³⁴ Ibid. Арк. 17зв.

³⁵ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3897. Арк. 3зв.

³⁶ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3944. Арк. 9зв.

1838 р.³⁷. Натомість у сповідному розписі перша з них записана без дітей, а друга – лише з однією старшою, теж позашлюбною, дочкою Ксенією³⁸.

Ще у 5 випадках, у сповідному розписі відсутні не лише діти, але й їхні матері. Зокрема, не вдалося виявити дворянки Параскеви Юрченкової³⁹, солдатки Агафії Чокотенкової⁴⁰ та козачок Параскеви Лисенкової⁴¹ й Марини Остапенкової⁴², а також вже згаданої вище Ксенії Петрової (що також могла записуватися в Яготині). Ці жінки могли переселитися до іншого місця, або фігурувати у сповідних книгах іншої парафії.

Також знаходимо один випадок, коли охрещена позашлюбною дитина у сповідному розписі не була маркована. Так, за даними метричної книги, у травні 1834 р. дворова дівка ничипорівського поміщика Федора Полешка – Єфросинія Данилова Ситникова народила позашлюбного сина Івана⁴³. Натомість у сповідному розписі 1838 р. поміж дворових цього ж поміщика знаходимо вдову Єфросинію Данилову Шейчиху, що мала 4-річного сина Івана, не маркованого байстрюком і 6-річну доньку Ганну⁴⁴. Різна інформація про одну родину в двох джерелах породжує більше питань ніж відповідей, адже ми можемо мати справу як з банальною недбалістю, так і з легітимацією дитини, котра могла відбутися через гіпотетичний шлюб. Унаслідок цього дівка-покритка стала вдовою та набула абсолютно інакшого соціального статусу, це, у свою чергу, могло змінити статус її дітей.

Цікавою є також вікова структура мікрогрупи ничипорівських байстрюків. Вона не відповідає віковим характеристикам дитячої мікрогрупи загалом. Унаслідок тодішньої смертності до 5 років доживало близько половини народжених дітей⁴⁵. Натомість у Ничипорівці ми бачимо порівняно мало байстрюків старших 4-5 років. Припущення про те, що вони гірше виживали, видається малоімовірним. Можливо, стирання маркера незаконнонародженого пов'язане з початком мобільності. Діти з доволі раннього віку могли бути віддані у найми чи в учнівство. Зміна місця проживання чи перехід до іншого населеного пункту давали можливість отримати інший статус там, де не знали про походження дитини. Зрештою, на новому місці малолітній наймит завжди міг сказати, що не знає свого батька, бо рано став сиротою⁴⁶. Це припущення підтверджується тим, що усі діти позначені у розписі байстрюками проживали зі своїми родичами (переважно з матір'ю). Ця рідня була і свідком, і носієм тавра, що передавалося дитині.

У контексті зміни статусу ще є цікавим максимальний вік позначення незаконнонародженості. У «нашому» сповідному розписі найстаршому з байстрюків було 16 років. Жодної дорослої особи, так позначеної, ми не бачимо. Показово, що цей 16-річний байстрюк проживав у повній родині, де крім нього були ще четверо законних дітей. Імовірно, його маркували щоб унеможливити претензії на спадок. Зрештою,

³⁷ Ibidem.

³⁸ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1, Спр. 3897. Арк. 22зв.

³⁹ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3545. Арк. 2зв.

⁴⁰ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3668. Арк. 5зв.

⁴¹ Ibid. Арк. 3зв.

⁴² Ibid. Арк. 7зв.

⁴³ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3421. Арк. 3зв.

⁴⁴ ДАПО. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 3897. Арк. 20зв.

⁴⁵ Про це, зокрема, йдеться у: Сердюк І. Коливання смертності чи неточність обліку: до питання про вивчення рівня дитячої смертності в Гетьманщині XVIII ст. // Сіверянський літопис. 2015. № 1. С. 109-116.

⁴⁶ Сердюк І. Маленький дорослий... С. 343.

по досягненні дорослого віку байстрюки могли включатися в громаду та набувати нового статусу. Це стосується хлопців, дівчатка ж після одруження набували статусу від чоловіка. У цьому сенсі незаконне народження є гендерно диференційованим явищем. Співставлення відображення байстрюків у сповідному розписі та метричних книгах свідчить також, що у жодному з джерел їх фіксація не є стовідсотковою. При цьому метричні книги видаються більш точним джерелом.

Підсумовуючи вищесказане, зауважимо, що відсутність байстрюків в обліковій документації Гетьманщини зовсім не відображає реалій епохи. Ми маємо справу з особливостями джерел, толеруванням, недисциплінованістю священників. Навряд чи родинна та сексуальна поведінка мешканців Лівобережної України істотно змінилася до середини XIX ст. А це, у свою чергу, означає, що число незаконних народжень у регіоні відповідало західноєвропейським показникам. Зміна формулярів метричних книг у 1831 та 1838 рр., підвищення вимог до точності документації, дисциплінування священників, зростання рівня їхньої освіченості вивели проблему незаконного народження у документальну площину. Відтак, дослідники можуть вивчати це явище й оперувати більш «реальними» кількісними показниками. Думається, що їх можна екстраполювати і на попередні століття. Також, на даному прикладі, ми бачимо, як з часом джерела одного порядку інакше відображають «реальність», вони показують байстрюків там, де до цього їх не помічали.

REFERENCES

- Antonov, D. & Antonova, A.** (1997). *Metricheskie knigi Rossii XVIII nachala XX veka* [Russian metrical books in the XVIII – beginning of XX century]. Moskva: RGGU [in Russian].
- Voloshyn, Yu.** (2005). *Rozkolnytski slobody na terytorii Pivnichnoi Hetmanshchyny u XVIII st. (istoryko-demografichniy aspekt)* [The settlements of the orthodox-schismatics in the 18th century Northern Hetmanate (historical-demography aspects)]. Poltava: ASMI [in Ukrainian].
- Voronchuk, I.** (2012). *Naselennia Volyni v XVI – pershii polovyni XVII st.: rodyna, domohospodarstvo, demografichni chynnyky* [Population of Volyn in the 16th – first half of 17th century: family, household, demographical factors]. Kyiv: NDI Ukrainoznavstva [in Ukrainian].
- Dmytrenko, V.A.** (2010). *Materialy tserkovnoho obliku naseleння Kyivskoi ta Pereiaslavsko-Boryspilskoi yeparkhii yak dzherelo z sotsialnoi istorii Hetmanshchyny XVIII stolittia* [Church record materials of the population of Kyiv and Pereiaslav-Boryspil dioceses as a source of social history of the 18th century Hetmanate]. (Candidate's thesis). Poltava [in Ukrainian].
- Gerald, R.G.** (2003). Bastardy. In *Encyclopedia of Children and Childhood in History and Society*. Vol. 5 (pp. 85-87). New York: Macmillan Reference USA [in English].
- Masliichuk, V.** (2008). *Ditozghubnytstvo na Livoberezhnii ta Slobidskii Ukraini u druhyi polovyni XVIII st.* [Infanticide in the Left-bank and Slobidska Ukraine in the second half of the 18th century]. Kharkiv: Kharkivskiy pryvatnyi muzei miskoi sadyby [in Ukrainian].
- Pylypenko, N.** (2006). Informatyvni mozhyvosti metrychnykh knyh u doslidzhenni demografichnoi povedinky silskoho naseleння Hetmanshchyny druhoi polovyni XVIII st. [Information potentiality of metrical books in the investigation of demographical behavior of the rural population of Hetmanate in second half of the 18th century]. *Aktualni problemy vitchyznianoї i vsesvitnoi istorii*, 9, 69-82 [in Ukrainian].
- Serdiuk, I.** (2015). Kolyvannia smertnosti chy netochnist obliku: do pytannia pro vyvchennia rivnia dytyachoi smertnosti v Hetmanshchyni XVIII st. [Mortality fluctuation or accounting inaccuracy: to the question about investigation of the level of children's mortality in 18th century Hetmanate]. *Siverianskyi litopys*, 1, 109-116 [in Ukrainian].
- Serdiuk, I.** (2018). *Malenkyi doroslyi: Dytyna i dytynstvo v Hetmanshchyni XVIII st.* [Little Grown Up: Child and Childhood in the 18th century Hetmanate]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

Anastasiia Podgorna

(Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3515-4830>

**Illegitimate Children in the Population Accounting Church Records
in the 18th – the First Half of the 19th Century**

The paper deals with the difference in the representation of illegitimate children in the parish registers and the records of confessional registers of the second half of the 18th – the first half of the 19th century. For the Hetmanate, the researchers unanimously state a few records of illegitimate children, and mostly assume the presence of the «submerged part of an iceberg». Calculations for the first half of the 19th century indicate a considerable percentage of bastards christening records in parish registers, and in two of the three analyzed settlements, the number of illegitimate births corresponded to the level of Western European countries.

The change was most likely influenced by the sources' initiation peculiarities, such as the disciplining of the church and the increased attention to the records keeping. Two consecutive changes of the record form, which occurred in 1831 and 1838, point to this as well. The annexes to both decrees contained, in particular, some samples of illegitimate births records. Also in this context, the change in the form of bastard christening record in the 20-30s of the 19th century, related to the discrepancy of the official form and the realities of life, is considered. Assuming that the socio-cultural realities and marital and family directions of the population could not undergo significant changes for half a century, the obtained results of a more accurate accounting of the first half of the 19th century could be carefully extrapolated to earlier times.

In the records of confessional registers, the record of illegitimate children was not compulsory and occurs much less frequently. Comparison of bastard records in parish registers and the records of confessional registers also shows that none of these documents gives 100% accurate records, but parish registers were more reliable. Specific issues include the possibility of legitimizing an illegitimate child and the maximum age of illegitimate birth.

Keywords: child, bastard, illegitimate birth, parish registers

Надійшла до редакції / Received: 24.07.2019

Схвалено до друку / Accepted: 22.08.2019